
М. ХАУСТОВА

*доцент кафедри теорії держави та права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

УДК 340.11

Проблеми класифікації правових систем

У статті підкреслюється, що наявність загальних ознак у різних правових системах дозволяє класифікувати їх або поділяти між собою залежно від тих чи інших ознак на окремі групи або правові сім'ї. Проаналізовано різноманітні критерії класифікації, сформульовані теоретиками права. Запропоновано вирізнити головний критерій щодо типізації правових систем на правові сім'ї (ідеологічна складова – правова свідомість та правова культура суспільства), на підставі чого виокремлено романо-германське й англо-американське право, а також дві самостійні сім'ї (типи) релігійного і традиційного права.

Ключові слова: правова система, правова сім'я, класифікація, типологія, національна, наднаціональна, романо-германська правова сім'я, англо-американська сім'я, релігійна та традиційна правові сім'ї.

Правова карта сучасного світу є досить складним неоднорідним утворенням. Вона відображає місцерозташування й особливості національних правових систем, характеризується високим рівнем динамічності, демонструючи основні політико-правові зміни (утворення нових національних правових систем, вплив інтеграційних процесів тощо). Спрощеним є підхід, коли її визначають лише як сукупність національних правових систем, тобто систем усіх існуючих держав [1, с. 22].

Історія формування правової карти світу дозволяє здійснити юридичну типологію національних правових систем. У сучасному світі можна виокремити: по-перше, національні правові системи економічно розвинених і демократичних країн; по-друге, національні правові системи країн, що розвиваються; по-третє, конвергаційні правові системи держав, що склалися наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. і здійснили перехід від адміністративно-командної економіки до економіки

ринкової, тому їх ще називають пост-соціалістичними. До них належать 15 правових систем держав Центральної, Південно-Східної Європи і країни Балтії, а також 12 правових систем країн СНД і правова система Монголії.

Однак юридична типологія національних правових систем може бути побудована й на підставі цивілізаційних критеріїв. Якщо врахувати вчення А. Тойнбі про локальні й особливі цивілізації, можна виокремити типи правових цивілізацій. Застосувавши цивілізаційну типологію правових систем, отримуємо цивілізаційну юридичну географію, генералізованими підрозділами якої є західна і східна правові цивілізації, які, у свою чергу, можуть бути поділені на більш дрібні: а) на етапі локальних цивілізацій – на давньоєгипетську, вавилонську, давньоіндуську, персидську, давньокитайську й античну; б) на етапі особливих цивілізацій – на далекосхідну правову (конфуціанська Азія), ісламську правову, європейську західну і східну. На Далекому Сході право оцінюється як другорядний регулятор суспільних відносин. В ісламському світі право дароване людям Аллахом у Корані, право в Європі – це мистецтво добра і справедливості.

У зв'язку із цим вважаємо справедливим зауваження французького дослідника Р. Леже, що юридична карта світу вирізняється надзвичайною складністю [2, с. 105], якщо врахувати, що у XXI ст. до складу Організації Об'єднаних Націй входять близько 200 держав (членами ООН станом на 2012 р. у світі є 194 незалежні країни (із загальноновизнаних держав лише Ва-

тикан не є її членом), кожна з яких має власну національну правову систему [3]. У деяких із них існують ще декілька таких систем (як у Великобританії й Канаді) або навіть десятки правових систем (у таких федеративних державах, як, наприклад, США й Росія).

На політичній карті світу також існують невизнані або частково визнані держави (Тайвань, Північний Кіпр та ін.). Деякі території з перехідним режимом можуть бути тимчасово залежними від інших держав або міжнародних організацій. Зараз у світі нараховується близько 20 несамостійних територій, що перебувають під зовнішнім управлінням Великої Британії, США, Франції, Нової Зеландії. Яскравим прикладом території з перехідним режимом є Палестинська національна автономія, яка розраховує здобути в майбутньому незалежність і побудувати власну державу. Усі такі території, незважаючи на відсутність суверенітету, теж мають власні правові системи, які можна вважати квазінаціональними. А в деяких національних правових системах існують субнаціональні правові системи, що мають значну внутрішню автономію (приміром, правова система Квебеку в Канаді [див.: 4, с. 38; 5, с. 39], Шотландії у Великій Британії, штату Луїзіана Сполучених Штатів Америки [6, р. 1, 2]).

Окрім національних та функціонуючих у їх межах, але які мають значну автономію (так званих субнаціональних правових систем) існують також правові системи, дія яких поширюється за межі території однієї держави. Вони можуть бути названі наднаціональними. Серед них передусім слід

виділити так звані міждержавні правові системи, що утворюються окремими державами згідно з укладеними міжнародними угодами [7, с. 123, 124]. Прикладом цього є правова система Європейського Союзу, їй притаманні власна структура і джерела права, форми правотворчості і правозастосування [8, с. 22, 23], специфічні механізми захисту юридичних норм від можливих порушень, а також правова система Ради Європи та ін.

Класифікація правових систем на національні й наднаціональні має своєю метою розкрити природу цього утворення, не замкненого в межах однієї держави. На правовій карті сучасного світу необхідно розрізнити правові системи національні (до складу яких можуть входити субнаціональні) й наднаціональні (міжнародні й релігійні), що існують, конкурують між собою [9, с. 705] й дотримуються міжнародного правопорядку.

Причини різноманітності правових систем полягають перш за все в тому, що на їх форму і зміст впливають безпосередньо історичні традиції, умови виникнення і становлення конкретної держави і права, а також специфіка їх еволюції. Правові системи можуть виникати під дією одних історичних чинників, а вже трансформуватися під впливом інших, що вплинули на хід їх розвитку й функціонування. Приміром, правова система Японії формувалась і тривалий час розвивалася під впливом китайських правових традицій.

Отже, щоб різноманітні правові системи стали більш доступними для наукового аналізу та для визначення

їх місця серед інших правових систем, і застосовується класифікація.

Відповідно до сформованого у вітчизняній науковій літературі погляду на поняття «класифікація», воно розглядається як система поділу будь-яких однорідних елементів або понять за класами й відділами на підставі певних загальних принципів [10, с. 54]. Із логіко-філософських позицій класифікація є поділом предметів на певні класи, яка провадиться в такий спосіб, що кожний клас стосовно інших класів посідає конкретно окреслене місце [11, с. 157].

Серед численних правових систем, що існують у сучасному світі, більшість із них мають домінуючі подібні риси. Ці схожості, як правило, зумовлені тими самими або дуже близькими між собою типами суспільств, загальними або подібними історичними умовами розвитку соціуму, загальною або подібною релігією, а також іншими аналогічними їм обставинами.

Наявність загальних ознак у різних правових системах дозволяє класифікувати їх або поділяти між собою залежно від тих чи інших загальних ознак на окремі групи, або правові сім'ї. У науковій (як і в юридичній) літературі правові сім'ї розуміються як сукупності національних правових систем, об'єднаних спільністю найбільш важливих рис, що і вказують на їх суттєву схожість [12, с. 31] (на спільність джерел права, перш за все ментальних, стильових структур права й історичну специфіку його формування [13, с. 200], структуру системи права, правову культуру і правосвідомо-

мість, юридичну доктрину, юридичну техніку).

Необхідність і важливість класифікації правових систем викликані певними причинами. По-перше, суто науковими, пізнавальними й освітніми, оскільки глибоке й різнобічне пізнання правової карти світу вимагає не тільки її загального розгляду, а й вивчення її окремих частин, що містять у собі подібні правові системи. По-друге, їх класифікація полегшує визначення місця й ролі конкретної правової системи в системі загальній, дає змогу робити обґрунтовані прогнози щодо шляхів подальшого розвитку як окремих правових систем, так і їх сукупності в цілому. По-третє, нею досягаються суто практичні цілі – уніфікація чинного законодавства й удосконалення національних правових систем [14, с. 290]. Класифікація правових систем – це процес, перманентно властивий юридичній компаративістиці з найперших днів її зародження. Окрім того, питання класифікації правових сімей є одним із найбільш дискусійних у порівняльному правознавстві.

Класифікація правових систем на фоні їх сукупності дозволяє: а) більш глибоко й різнобічно досліджувати окремі правові системи; б) розкрити їх переваги й недоліки, виробити практичні рекомендації та пропозиції щодо їх часткового вдосконалення чи повного реформування. Вона: а) сприяє своєрідному обміну досвідом між різними правовими системами щодо їх найбільш оптимальної побудови й функціонування; б) створює передумови для запозичення іншими системами норм, які найбільше виправдали себе, прин-

ципів та інститутів [15, с. 97–98]; в) полегшує окреслення місця й ролі конкретної правової системи в загальній світовій системі; г) надає змогу робити обґрунтовані прогнози стосовно шляхів подальшого розвитку як окремих правових систем, так і їх сукупності в цілому; д) сприяє уніфікації чинного законодавства й удосконаленню національних правових систем [14, с. 228].

Традиційно складним залишається питання вибору критеріїв класифікації національних правових систем. Ще до 1880 р. французький юрист Е. Глассон, мабуть, одним із перших у Європі розглянув проблему групування подібних по суті правових систем. Керуючись насамперед генетичним базисом побудови спільнот правових систем, він зробив спробу їх поділу на три великі групи. Першу становлять країни, в яких найбільше виявляється вплив римського права (Італія, Румунія, Португалія, Греція, Іспанія); другу – держави, де римський вплив незначний, а право засноване переважно на звичаях і варварському праві (Англія, Скандинавські країни, Росія); третю – правові сім'ї, які ввібрали в себе рівною мірою ознаки римського й германського права (Франція, Швейцарія, Німеччина) [16, р. 46].

Керуючись тим самим історико-юридичним критерієм у пошуку якісної спрямованості спорідненості спільнот правових систем, аргентинський юрист Е. Мартінес-Пас виокремив чотири групи спільнот: а) варварську, правовою платформою якої виступають норми національних звичаїв, так званих Варварських правд (право Англії, Швеції та Норвегії); б) варварсько-

романську (право Франції, Німеччини та Австрії); в) варварську-романо-канонічну (право Португалії й Іспанії); г) романо-канонічно-демократичну (право США, Швейцарії та Росії) [17, р. 67].

Сама ідея групування правових систем у правові сім'ї була підтримана теоретиками права в 1900 р. на першому Міжнародному конгресі порівняльного права в Парижі й поширена вже на початку ХХ ст., учасники якого ще не мали чіткого уявлення про методи класифікації правових систем. Згідно з їх поглядами виокремлювали французьку, германську, англо-американську, слов'янську й мусульманську правові сім'ї. У 1913 р. *Созе-Халль* запропонував виокремити за етнографічним принципом такі чотири групи спільнот: а) індоєвропейську; б) семітську (представлену асирійським, єгипетським та арабо-мусульманським правом); в) монгольську (китайське і японське національне право); г) право варварських народів (негритянських, індонезійських, малазійських та інших племен). Причому індоєвропейську правову сім'ю вчений запропонував поділити на підгрупи – на індуську, іранську, кельтську, греко-латинську, германську, англосаксонську й латинсько-слов'янську. За його висловами, «лише пізнавши внутрішній світ кожної народності, можна виявити особливості еволюції права» [18, р. 89, 90].

Заслугує на увагу позиція представника загального права Дж. Вігмора, який одним із перших зробив загальну панораму правових систем. Він, як і Е. Ламберт, розподіляв компа-

ративне право на три частини: перша описує систему права, друга – аналізує її позитивні якості, третя – вивчає розвиток правових ідей і світу. Учений широко використовував метод, який назвав ілюстраційним. Його праця «Панорама правових систем світу» містить великий історико-правовий матеріал [19, р. 132], де автор звів усі існуючі правові системи до 16 основних, як-от: єгипетська, месопотамська, іудейська, китайська, індуська, грецька, римська, японська, мусульманська, кельтська, слов'янська, германська, морська, церковна, романістська, англійська. Сучасна версія класифікації Дж. Вігмора включає п'ять правових угруповань і на їх підставі різних між собою культурних компонентів, а саме право: примітивних народів, давнє, північно-американське, релігійних систем і народів семіто-хамітської сім'ї мов. Ознайомившись із класифікацією цього науковця, відмічаємо, що він змішує синхронний і діахронний аспекти правових систем, і що вона віддзеркалює намагання простоти у складному світі, яка також безнадійна, як і необхідна [19, р. 127].

Отже, у пошуках відповідної типології правових систем висуваються різні критерії їх класифікації. У компаративістиці сьогодення не існує одностайної думки про існуючі основні правові сім'ї. Це пояснюється тим, що за основу класифікації останніх беруться різні критерії, і що практично в кожного компаративіста в наявності власна теорія про неї. Як справедливо із цього приводу зазначив свого часу французький юрист Р. Род'єр, «класи-

фікацій існує майже стільки ж, скільки й компаративістів» [20, р. 43].

У другій половині XX ст. найбільшого поширення набули два головних напрями класифікації правових систем. Перший розкрито Р. Давідом, який запропонував ідею трихотомії – виокремлення трьох основних правових сімей – романо-германської, загальної й соціалістичної на підставі двох критеріїв – юридичної техніки й однакових філософських, політичних та економічних принципів. Усі інші правові системи вчений об'єднав під умовною назвою «інші види суспільного устрою та права», серед яких розглядалося мусульманське, індуське й індійське право, а також правові системи країн Африки й Далекого Сходу [21, с. 25]. При цьому вчений підкреслює: «Якими не були б значущими ці сім'ї і якою б широкою не була сфера їх поширення, ними не обмежується весь сучасний юридичний світ. Поряд з установками, які віддзеркалюють ці сім'ї, або в поєднанні з ними в багатьох країнах панують інші підходи до організації життя суспільства [21, с. 27].

Другий напрям представлено К. Цвайгертом, який доповнив розроблену на підставі генеалогічно-історичного модусу класифікацію Арманжона, Нольде й Вольфа, оскільки її автори відмовилися від використання усіх зовнішніх критеріїв [22, р. 76]. Учений наголосив, що «раціональна класифікація сучасних правових систем потребує вивчення їх змісту» [23, с. 103], й запропонував у 60-х рр. XX ст. використовувати як критерій класифікації поняття «правовий стиль», що складається з п'яťох чинників (по

суті, критеріїв класифікації), як-от: а) походження й еволюція правових систем; б) своєрідність юридичного мислення; в) специфічність правових інститутів; г) природа джерел права і способи їх тлумачення; д) ідеологічні чинники. У найбільш завершеному вигляді ця концепція була відображена у спільній праці К. Цвайгерта й Х. Кетца «Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права», яка побачила світ у 1971 р. Ця багата за змістом двотомна робота заснована на систематичному викладенні фактичного матеріалу внаслідок чого набула широкої популярності у світі. Її автори розрізняли вісім правових сімей: романо-германську, англо-американську, соціалістичну, скандинавську, далекосхідну, ісламську й індуську [23, с. 117].

Зазначимо, що обидві класифікації (як найбільш загальна тричленна, так і більш детальна) є корисними, мають право на існування. Проте жодна з типологій не є досконалою, бо всі вони є неповними, тому що не охоплюють усіх правових систем. У наведених класифікаціях порушена логіка, оскільки не можна розглядати окремі релігійні системи (наприклад, мусульманське право) як правові сім'ї, тому що вони не поєднують у своєму складі різні правові системи.

Отже, складність правової класифікації полягає не тільки в безмежній багатоманітності національних правових систем, й у тому, що нерівномірність соціального й історичного розвитку зумовлює можливість існування на одному синхронному зрізі різних стадій правового розвитку. У зв'язку із цим

кожна правова сім'я має розглядатися на фоні її історичного розвитку. Тому має рацію Р. Леже, коли вказує, що класифікація цих систем повинна засновуватися не тільки на критерії технічному (прийняття правових рішень у системах, які намагаються об'єднати в одну сім'ю, має засновуватися на однаковій юридичній техніці) й ідеологічному (правові системи однієї сім'ї повинні охоплюватись однією концепцією права), а й на історичному й соціологічному критеріях (системи держав, які не мають справжніх правових традицій, не можуть бути об'єднані в одну сім'ю з тими державами, де право ефективно функціонує протягом тривалого часу і сприймається як важлива соціальна цінність). Необхідно використання наукових доробок права, соціології й політології. Принципова своєрідність указаної конструкції полягає в тому, що вченим запропоновано поділ правових систем на дві групи: в одну з них він включає сім'ї, що поєднують системи із загальними ознаками в технічному, ідеологічному й соціологічному аспектах; друга представлена автором різними групами правових систем, об'єднаних у стабільну спільноту на підставі тієї чи іншої ідеологічної платформи. До першої групи правових систем Р. Леже відносить систему романо-германську й систему загального права до другої – мусульманське й індуське право [2, с. 105].

Цю ж точку зору підтримує й М. М. Марченко, вказуючи на потребу врахування політичних, ідеологічних, а головне – культурних чинників. Він

вирізняє найбільш поширені й найвпливовіші з існуючих правові сім'ї: романо-германську, англосаксонську (або систему загального права), правові системи соціалістичних і постсоціалістичних країн, іудейське й мусульманське право. Науковець підкреслює, що в сучасному житті й у реальній дійсності немає й не може бути завершеної правової або будь-якої іншої класифікації і що будь-яка виокремлена правова сім'я неминуче матиме відносний характер [14, с. 309].

Більш детальна класифікація, заснована на ідеолого-релігійному базисі, представлена К. Осаке. На першому рівні дихотомічної макрокласифікації він поділяє правові системи на два великих блоки – релігійний і нерелігійний. До релігійних правових систем він відносить: мусульманське (ісламське) право; єврейське (іудейське); канонічне право католицької церкви й індуське. Другий блок макрокласифікації (нерелігійні правові системи) за критерієм праворозуміння й роллю права в суспільстві, на думку вченого, слід поділяти на західні, незахідні й квазізахідні правові системи. Відповідно їх західний блок представлено правом романо-германським, англо-американським і скандинавським; незахідний – південно-східним, азіатським та африканським правом, квазізахідний – соціалістичним (Китай, Лаос, Кампучія, КНДР, Куба, Ангола, Ефіопія, Мозамбік) [24, с. 34–37].

На думку В. Лафітського, у рамках багатьох спільнот виокремлюють сім'ї правових систем, об'єднаних загальними національними й історичними

коренями, спільними цілями, структурно-функціональними і стильовими особливостями права. Це наступна лінія розлому правового простору світу. Так, у спільноті християнської традиції права можна виокремити сім'ї романо-германського (або континентального), англосаксонського (або загального), скандинавського, латиноамериканського і слов'янського права. Останні спільноти правових систем діють у межах держав, у яких вони первісно виникли: індуське – в Індії, конфуціанське – в Китаї, синтоїстське – в Японії, іудейське – в Ізраїлі. Як вважає правник, віднесення національної правової системи до тієї чи іншої спільноти, сім'ї чи групи залежить від того, який із чинників або яка їх сукупність переважає [25, с. 105–106].

В. М. Синюков пропонує власні погляди на основні правові сім'ї сучасності, враховуючи при цьому характер історичної традиції правової сім'ї, стилю, вираженого у специфіці юридичних, духовних (релігія, етика та ін.) і культурно-історичних джерел. Серед основних правових традицій він виокремлює: загальне (англосаксонське) право, романо-германську правову сім'ю, традиційну правову систему, побудовану на звичаєвому праві, й релігійні правові системи (мусульманське, індуське право), а також слов'янську правову сім'ю як самостійну гілку правової цивілізації, що виникла у зв'язку з розпадом світової соціалістичної системи зі збереженням соціалістичного типу права в низці держав, глибокими змінами в їх суспільно-політичному ладі з набуттям відносної новизни,

а тому потребує додаткового обґрунтування [13, с. 202–207].

Т. В. Кашаніна підкреслює, що сім'я права (або правова система світу) – це група національних систем права, що мають подібні ознаки, головною з яких є форма останнього. Окрім цього, як указує вона, при виокремленні сімей права мають враховуватися принципи і структура права, правова культура, традиції права та ін. Принципи права, вважає дослідниця, – одна з необхідних характеристик будь-якої правової сім'ї. Ураховуючи названі критерії, вона виокремлює такі правові сім'ї:

1. Сім'я звичаєвого права, яка охоплює держави Африканського континенту. Її головними принципами є такі: а) обов'язок важливіше за право; б) колективізм, племенна солідарність; в) відсутність поняття «приватна власність»; г) узгодженість, примирення; д) принцип нерозривності матеріального права і процедури та ін.

2. Сім'я мусульманського права, куди входять арабська сім'я права, ісламське й мусульманське право. Відповідна їй правова ідеологія полягає у принципах мусульманського права, що охоплюють: а) принцип вічності шариату; б) принцип незмінності шариату; в) принцип універсальності та верховенство шариату; г) принцип рівності (застосовується тільки до правовірних, причому це стосується тільки чоловіків) та ін.

3. Сім'я загального права, яка заснована на раціональних засадах. Особливостями її принципів є такі: а) закон стає законом тільки після ґрунтовної апробації його судовою практикою;

б) вони мають регулююче значення: тільки відбиваючись у судових рішеннях; в) головним є принцип справедливості, сутність якого зводиться до встановлення еквіваленту покарання вчиненому; г) відповідальність за вину задля результатів розгляду справи особливого значення не має та ін.

4. Романо-германська сім'я права, що вирізняється доктринальністю і через це її ще називають «професорське право». Саме це накладає відбиток на її принципи права: а) вчені-юристи є основними розробниками зазначених принципів, що становлять каркас юридичної думки; б) судова влада не може вільно їх формулювати або відхиляти; в) поважаючи принципи права, в законодавстві закріплено їх достатня кількість; г) вони становлять ієрархічну систему (загальноцивілізаційні, правової сім'ї, загальні, міжгалузеві, галузеві, інституціональні); д) принцип рівності та ін [26, с. 276–280].

М. В. Захарова визначає головний, на її думку, критерій класифікації – стиль правового мислення, тобто спосіб інтелектуальної діяльності у правовій сфері. Саме цей критерій і дозволив ученій виокремити чотири основних стилі правового мислення: а) континентально-європейський, зорієнтований на зовнішній, як правило, законодавчий спосіб правоутворення; б) англосаксонський – процес правоутворення, що перш за все має судовий, а не законодавчий характер; в) традиційний, що ґрунтується на внутрішньо-соціальному способі правоутворення; г) релігійно-доктринальний, що являє собою процес релігійного одкровен-

ня, який репродукують на матеріальну площину або автори святих книг, або доктринери їх текстів [27, с. 42–43].

Окрім того, М. В. Захаровою визначено, що залежно від специфіки побудови власного нормативного елемента всі правові системи можна поділити на так звані моноядерні й поліядерні [27, с. 47]. Більшість правових систем сучасності слід віднести до моноядерних. За алгоритмами розвитку єдиного стилю правового мислення ці правові системи мають також і одноядерну побудову. Правові системи із поліядерною структурною організацією, навпаки, беруть за основу два й більше стилі правового мислення. Найяскравішим прикладом останньої з названих груп країн треба вважати держави з так званою кочуючою правовою системою [15, с. 57]. Сутність побудови означених вище систем полягає в тому, що, незважаючи на пріоритетний розвиток на соціальній арені окремо взятої держави певного стилю правового мислення, на її просторі існують території, де домінує зовсім інший стиль правового менталітету. Так, у провінції Квебек порівняно з усіма іншими територіальними одиницями цієї держави базисною є не англосаксонська, а романо-германська правова традиція.

На думку В. С. Чиркіна, у сучасному світі відповідно до цивілізаційно-формаційного критерію, соціальної сутності системи і способу життя конкретної спільноти існують три правові системи [28, с. 261–264]: мусульманська, тоталітарно-соціалістична (понад 1,5 млрд осіб) – існує у таких країнах, як Китай, В'єтнам, Куба, КНДР, Лаос

[29, с. 291–292], і ліберальна – частково соціальна капіталістична система, у якій виокремлюють германо-романську й англосаксонську правові сім'ї права.

Наполягає на комплексному критерію градації спільнот правових систем Л. Луць. Оцінюючи їх сучасний стан, вона називає такі типи об'єктів компаративного наукового пошуку: а) романо-германський (континентальне право); б) англо-американський (загальне право); в) змішаний (або дуалістичний) – скандинавський підтип; г) релігійно-общинний; д) мусульманський, індуський підтипи; е) також традиційно-філософський – японський і китайський, звичаєво-общинний підтипи); є) міждержавний. При цьому складовими елементами комплексного критерію порівняльного правознавства вчена називає особливості інституціональної, функціональної й нормативної частин конкретного типу правових систем [30, с. 12].

Отже, виокремлення комплексного критерію компаративістсько-правової диференціації має під собою вагомі підстави. Саме за допомогою подібної конструкції можна оцінити різноманітні грані правових систем і їх спільнот.

На сьогодні використовуються критерії класифікації правових систем, які спираються головним чином на правову культуру, правові традиції і правовий стиль [13, с. 190]. Саме ідеологічний складник – правова свідомість і правова культура суспільства – має стати основним критерієм типологіза-

ції правових систем на правові сім'ї. Форма всіх інших явищ правової системи (правові норми та їх системи, джерела права, особливості правозастосування тощо) є наслідком певної правосвідомості суспільства [12, с. 37]. Водночас застосування у процесі дослідження такого складного явища, як критерій поділу, може викликати певні труднощі. Тому в деяких випадках можливим є виокремлення інших додаткових критеріїв, які, з одного боку, повинні якомога яскравіше відзеркалювати специфіку правосвідомості певного соціуму, з другого – бути простими, інструментальними і зручними для порівняння. Одним із найбільш зручних щодо цього критеріїв є джерела права. Як підкреслює М. М. Марченко, саме в останніх значною мірою відбивається специфіка праворозуміння в різних правових системах [31, с. 13]. Отже, поряд із загально визначеними сім'ями романо-германського й англо-американського права необхідно виокремлювати дві самостійні сім'ї – релігійного і традиційного права. Головними критеріями виокремлення кожної з них є доволі суттєві відмінності в їх праворозумінні, хоча досить чітко простежується різниця й за похідним критерієм – за джерелом права.

Таким чином, світ правових систем характеризується як багатоманітністю, так і відносною єдністю. А тому питання про кількість і групування правових сімей завжди буде викликати значний науково-практичний інтерес у теоретиків права.

Список використаної літератури

1. Власов В. И. Сравнительное правоведение : учеб. пособие / В. И. Власов, Г. Б. Власова, С. В. Денисенко. – М. : КНОРУС, 2014. – 248 с.
2. Леже Р. Великие правовые системы современности : монография / Р. Леже. – М. : Статут, 2011. – 344 с.
3. Сайт ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/members/>.
4. Личичан О. П. К вопросу о правовых системах субъектов Канадской Федерации / О. П. Личичан // Акад. юрид. журн. – 2011. – № 2 (44). – С. 37–41.
5. Лукьянов Д. В. Национальные и наднациональные правовые системы в современном мире / Д. В. Лукьянов // Закон и жизнь. – 2013. – № 8/4. – С. 38–42.
6. Zekoll J. The Louisiana Private-Law System: The Best of Both Worlds / J. Zekoll // EUR. & CIV. L. F. – 1995. – № 10. – 243 p.
7. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Луць Людмила Андріївна. – Львів, 2004. – 448 с.
8. Марченко М. Н. Правовая система Европейского Союза : монография / М. Н. Марченко, Е. М. Дерябина. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 704 с.
9. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х., 2008. – 728 с.
10. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой ; РАН, Ин-т лингвист. исслед. – [4-е изд., стер.]. – М. : Рус. яз. ; Полиграфресурсы, 1999. – Т. 2. К–У. – 212 с.
11. Новейший философский словарь / сост. и гл. ред. А. А. Грицанов. – [3-е изд., испр.]. – М. : Книж. Дом, 2003. – 1208 с.
12. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2012. – 272 с.
13. Синуков В. Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию : учеб. пособие / В. Н. Синуков. – [3-е изд., доп.]. – М. : Норма, 2013. – 672 с.
14. Марченко М. Н. Сравнительное правоведение : учебник / М. Н. Марченко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 2011. – 784 с.
15. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – М. : НОРМА, 1996. – 265 с.
16. Glasson E. Le mariage civil et le divorce dans L'antiquite et dans les principales legislation modernes de L'Europe / E. Glasson. – Paris, 1880. – 167 p.
17. Martinez-Paz E. Introduccion al studio del derecho comparado/ E. Martinez-Paz. – Cordoba, 1934. – 204 p.
18. Sauser – Hall G. La fonction et de la methode du droit compare / G. Sauser – Hall. – Geneve, 1913. – 112 p.
19. Wigmore J. H. A New Way of Teaching Comparative Law / J. H. Wigmore // Journal of the S. P. T. – № 196. – 234 p.; Lambert E. Entry in Encyclopedia of the Social Science / E. Lambert. – L., 1931. – P. 126–143 p.
20. Rodierre R. Introduction au Droit Compare / R. Rodierre. – P., 1979. – P. 27; Kotz H. Abschied von der Rechtskreislehre? / H. Kotz // Zeitschrift fur Europaisches Privatrecht. 6 Jahrgang. – Munchen, 1998. – 493 p.
21. Давид Р. Основные правовые системы современности : монография / Р. Давид ; пер. с фр. В. А. Туманов. – М. : Прогресс, 1988. – 324 с.
22. Arminjon – Nolde – Wolff. Traite de droit compare, 3-1 volumes / Arminjon – Nolde – Wolff. – Paris, 1952. – 212 p.
23. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. : пер. с нем. / К. Цвайгерт, Х. Кетц. Т. 1: Основы. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 479 с.
24. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах / К. Осаке. – М. : Юрлит., 2002. – 368 с.
25. Лафитский В. И. Сравнительное правоведение в образах права : учеб. пособие / В. И. Лафитский. – М. : Статут, 2010. – Т. 1. – 429 с.
26. Кашанина Т. В. Структура права : монография / Т. В. Кашанина. – М. : Проспект, 2013. – 584 с.

27. Захарова М. В. Сравнительное правоведение: вопросы теории и практики : монография / М. В. Захарова. – М. : Проспект, 2013. – 160 с.
28. Чиркин В. Е. Сравнительное правоведение : учебник / В. Е. Чиркин. – М. : Междунар. отношения, 2012. – 336 с.
29. Чиркин В. Е. Правові системи сучасності: взаємовплив і антагонізми (на прикладі конституційного права) / В. Е. Чиркин // Право України. – 2013. – № 6. – С. 289–295.
30. Луць Л. А. Типологізація сучасних правових систем світу: відкрита лекція / Л. А. Луць. – К. ; Сімферополь : Логос, 2007. – 89 с.
31. Марченко М. Н. Источники права : монография / М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2005. – 342 с.

Стаття надійшла до редколегії 16.04.2014.

Хаустова М. Проблемы классификации правовых систем

В статье подчеркивается наличие общих признаков в различных правовых системах, что позволяет их классифицировать либо разделять между собой в зависимости от тех или иных признаков на отдельные группы или правовые семьи. Проанализированы разнообразные критерии такой классификации, сформулированные теоретиками права. Предложено выделять главный критерий типологизации правовых систем на правовые семьи, а именно – идеологический компонент – правовое сознание и правовая культура общества, на основании чего выделены романо-германское и англоамериканское право, а также две самостоятельные семьи (типы) религиозного и традиционного права.

Ключевые слова: правовая система, правовая семья, классификация, типология, национальная и наднациональная правовые системы, романо-германская правовая семья, англо-американская правовая семья, религиозная и традиционная правовые семьи.

Haustova M. The problems of legal system classifications

The Legal map of the present – day world is a rather complicated and nonuniform creation. It represents the location and peculiarities of national legal systems.

The legal map of the world is characterized by a high level of dynamics, demonstrating the main political and legal changes (the formation of new national legal systems, the influence of integration processes). The simplified approach determines it only as a collection of national legal systems, i.e. legal systems of all existing states.

However, besides national and existing with in their boundaries, the so – called subnational legal systems which have substantial autonomy, there are also legal systems, the object of which extends beyond the territory of one state. They can be called transnational. Among transnational legal systems we should mention in the first place the so – called intergovernmental legal systems which are formed by some states according to the international agreements which are concluded. The example of such a system is the legal system of the European Union which is characterized by its own structure and sources of law, the forms of lawmaking and enforcement, the specific mechanisms of the protection of legal regulations against possible violations; the legal system of the Council of Europe etc.

The classification of legal systems into national and transnational is aimed at disclosing the nature of a legal system as a creation which is not confined to the boundaries of one state. So, on the legal map of the present - day world it is necessary to recognize national (to the structure of which can be included subnational) and transnational (international and religious) legal systems which exist, copete with each other and provide international law order.

The reasons of legal system diversity are first of all connected with the fact that the form and the content of a legal system are directly influenced by historical traditions and conditions of the origin and formation of a historically specific state and law and also the specific character of their evolution and development. legal systems can be formed under the influence of certain historical factors, but they can be transformed under the influence of other factors which had an influence on the course of their development and functioning.

To make different legal system more available for a scientific analysis and to determine their status among other legal systems the classification is used. The fact that various legal systems have common features allows to classify them among themselves or divide into individual groups or legal Families depending on one or the other of common features.

It is analyzed in the article that the very process of legal system classification of the present is connected with great difficulties. Among them there are the occurrence of some unique features in every national legal system and the unsolved problem of criteria according to which classifications are made. In the meanwhile, the importance of classifications is great because their results don't make it necessary for the legislators to deal with problems of unification, previous analysis and finding out those legal systems which are more or less inclined to mutual approach to each other, to significant unification or only to external harmonization of their individual views or aspects. Besides, classification allow to provide practical recommendations or proposals as to the partial improvement of legal systems or their total reformation and contributes to the peculiar "exchange of experience" among different legal systems for the sake of their optimal structure and functioning.

Different typologies of legal system which were proposed by foreign and native authors have been analyzed in the article.

Taking into account different approaches, there was proposed the most optimal criteria of the classification from the author's point of view, namely : ideological component, legal awareness and legal culture of the society which must become the main criteria of legal system typologization into legal families. The form of all other phenomena of a legal system – legal regulations and their system, sources of law, peculiarities of enforcement etc. – is the result of definite legal awareness of the society. It was been also noted that in some cases it is possible to mark out other additional criteria which, on the one hand, should express the specific character of legal awareness as brightly as it is possible, and on the other hand-should be simple, instrumental and suitable for comparison. One of the most suitable criteria in this respect is sources of law. Taking into account the mentioned criteria, two independent families of Religious and Traditional law have been marked out together with generally known families of Romanic – German and Anglo- American laws.

Keywords: legal system, legal family, classification, typology, national, transnational, Romanic – German legal family, Anglo- American legal family, Religious and Traditional legal families.